

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Departament de Biblioteconomia i Documentació

*

Programa de doctorat en Humanitats de l'Institut Universitari de Cultura
de la Universitat Pompeu Fabra, 2002-2004

Lectura i biblioteques populars.
Model de col·lecció i lectura a les biblioteques populars
de la Mancomunitat de Catalunya: 1918 – 1922

Tesi doctoral que presenta Jordi Llobet Domènech
per optar al títol de doctor en documentació
per la Universitat de Barcelona

Directora

Dra. Assumpció Estivill Rius

Barcelona, gener de 2008

4. LA VEU DELS PROFESSIONALS: CATEGORIA I MÈTODE

El Projecte, el reglament, les instruccions i l'Escola dibuixen el model de col·lecció i les propostes de lectura que han d'oferir les biblioteques. El perfil definit per les normes i les institucions és clau; ara bé, la trajectòria intel·lectual dels professionals responsables directes de la tria de les col·leccions també pot deixar una empremta personal en la configuració del fons de les biblioteques. Fins aquí, s'han identificat el compromís polític i la tasca docent a l'Escola de Bibliotecàries dels directors del sistema; a partir d'ara la recerca s'ocuparà del seu interès per uns determinats camps temàtics i del seu compromís amb uns valors culturals i morals que conformen una determinada visió del món. La biografia intel·lectual dels responsables de la formació del fons inicial de les biblioteques, pot ser molt útil a l'hora de desentrellar les claus d'una tria bibliogràfica que, segons el Projecte, respon, exclusivament, a criteris objectius de qualitat.¹

Eugeni d'Ors, com a director del sistema bibliotecari entre 1915 i 1919, té assignada entre les seves competències, la responsabilitat directe de la formació del fons inicial de les cinc primeres biblioteques de la xarxa: Valls (1918), Olot (1918), Sallent (1918), Borges Blanques (1918) i Canet de Mar (1919). A partir del mes de març de 1920, Jordi Rubió assumeix aquesta responsabilitat, com a nou cap de la Direcció Tècnica de les Biblioteques Populars. La seva intervenció s'inicia amb la Biblioteca del Vendrell, un fons que comença a preparar Eugeni d'Ors l'any 1919, però que Jordi Rubió s'encarrega de tancar, al llarg de 1920, abans de començar a preparar el fons inicial de les biblioteques de Pineda i Figueres, que s'inauguren l'any 1922.

La tasca de reconstrucció de la biografia intel·lectual, la formació acadèmica i els camps de recerca d'ambdues figures parteix d'un desavantatge inicial. El nombre d'estudis dedicats a Eugeni d'Ors és inversament proporcional al nombre de treballs sobre Jordi Rubió i Balaguer. Tot i reconèixer que es tracta d'un combat desigual, s'intentarà equilibrar el pes de cada un d'ells en l'exposició.

4.1 LA CATEGORIA D'EUGENI D'ORS

A principis de 1897, un jove Eugeni d'Ors ingressa a la Universitat de Barcelona per cursar-hi la carrera de Dret, que obté el mes de juny de 1903.² Dos anys després, la

¹ La recerca segueix el marc conceptual i metodològic d'anàlisi dels fenòmens culturals que desenvolupa Pierre Bourdieu, i que s'han exposat en la introducció de la recerca.

² La bibliografia dedicada a Eugeni d'Ors (1881-1954) és d'un volum considerable. Per a la síntesi biogràfica s'han fet servir quatre estudis: Enric Jardí, *Eugeni d'Ors: vida i obra* (Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1990); Norbert Bilbeny, *Eugeni d'Ors i la ideologia del noucentisme* (Barcelona: La Magrana, 1988) i *Política noucentista: de Maragall a d'Ors* (Catarroja: Afers, 1999); i Vicente Cacho Viu, *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930)* (Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1997).

primavera de 1905, defensa la tesi doctoral “Genealogía ideal del Imperialismo (Teoría del Estado-Héroe)”, una nova lectura de la relació entre els pobles a partir de la teoria del pensador britànic Thomas Carlyle sobre els homes-herois: de la mateixa manera que hi ha individus que s’erigeixen en representatius de la comunitat, hi ha pobles que tenen el dret a predominar sobre altres. L’exaltació de l’heroi és un motiu vertebral de la ideologia d’Eugeni d’Ors, un motiu que es projecta en la dimensió política i cultural en un concepte bàsic: l’imperialisme.³

Durant el període de formació acadèmica, s’inicia ja en la tasca periodística publicant en les principals capçaleres modernistes de l’època. Després d’una etapa de cooperació amb *El poble català*, portaveu dels sectors nacionalistes republicans, encetarà una llarga col·laboració amb l’òrgan periodístic rival dins del catalanisme, *La veu de Catalunya*, tribuna de la Lliga Regionalista. El dia 1 de gener de 1906 hi publica el primer article del “Glosari”, secció que es converteix en l’inventari cartogràfic on Xènius traça les rutes de l’ideari cívic i cultural del moviment noucentista. Tal com testimonia Josep Pla, les columnes d’Eugeni d’Ors a *La veu* es convertiran en un veritable cos doctrinal:

Des d’un principi (1906), el “Glosari” fou una tribuna de propaganda des de la qual fou canalitzada l’atenció del públic cap a tots els punts cardinals de la cultura, on es recolliren les “palpitacions del temps”. Dia darrera dia, Xènius desenrotllà una activitat de predicador i de valorador del que anava apareixent en la seva àrea visual – vida, literatura, art, filosofia.⁴

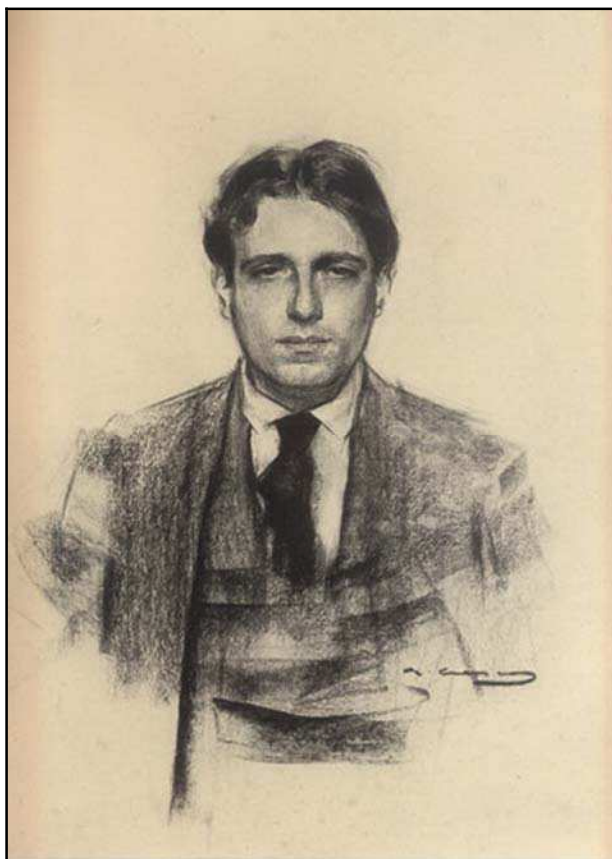
A partir de la primavera de 1906, Eugeni d’Ors transmet als lectors les “palpitacions del temps” des de París, on es desplaça com a corresponsal de *La veu*, fins a l’any 1907. L’estada a la capital francesa li permet orientar la seva formació cap a noves disciplines: la psicologia, les ciències experimentals i la filosofia. Les possibilitats d’ampliació dels seus estudis milloren gràcies al suport de la Diputació de Barcelona, que la primavera de 1908 li concedeix un pensionat després de valorar la proposta presentada a concurs: “Memòria sobre la crítica i els mètodes de la ciència contemporànea”.

Pocs mesos després, a les darreries d’agost de 1908, participa en el Congrés Internacional de Filosofia que se celebra a Heidelberg. A la ciutat alemanya, coneix algunes de les figures més representatives de la intel·lectualitat de l’època: Benedetto Croce, C.A. Borghese, Karl Vossler o Georges Dwelshauvers. La participació d’Eugeni d’Ors en el Congrés es concreta en la lectura de dues ponències: “Religio est Libertas”, una reflexió sobre els límits del coneixement i la indeterminació de l’esperit religiós, presentada en la secció de la filosofia religiosa; i “Le residu dans la mesure de la science par l’action”, una proposta de superació del raonament lògic clàssic a partir

³ Enric Jardí, *Eugeni d’Ors...*, p. 43 i Norbert Bilbeny, *Eugeni d’Ors...*, p. 157-162.

⁴ Josep Pla, “Eugeni d’Ors: 1882-1954”, en: Josep Pla, *Homenots: primera sèrie* (Barcelona: Destino, 1969), p. 285.

de la idea de que existeixen uns espais d'indeterminació oberts a una acció lúdica i al joc, treball llegit en la secció de lògica i crítica de les ciències.⁵

Eugeni d'Ors, per Ramon Casas

De mica en mica, la filosofia i la psicologia experimental atrauen la seva atenció. Al llarg de 1909 dóna dues sèries de conferències als Estudis Universitaris Catalans amb els títols: “Lògica i metodologia de les ciències” i “Seminari de lògica biològica”. L'estiu d'aquest mateix any, Eugeni d'Ors participa en el VI Congrés de Psicologia celebrat a Ginebra. Un dels encàrrecs del Congrés consisteix en fer una enquesta a diverses autoritats científiques europees sobre els “Mètodes del treball personal en les matemàtiques”. Eugeni d'Ors entrevistarà el matemàtic francès Henri Poincaré, la figura i la saviesa del qual el deixen profundament impressionat.

Durant l'estada a París, a començaments de 1910, entra en contacte també amb Jean Moréas, poeta grec, francès d'adopció, figura capdavantera en la reivindicació del

⁵ Eugeni d'Ors repeteix l'experiència en les convocatòries següents: l'abril de 1911 presenta una comunicació en la secció de “Lògica i teoria de la ciència” del IV Congrés Internacional de Filosofia, celebrat a Bolonya; i l'agost de 1912 participa a La Haia en el II Congrés Internacional d'Educació Moral, amb la comunicació “L'actitud moral en l'acte d'aprendre”.

classicisme mediterrani i inspirador de l'École romane française.⁶ L'estiu d'aquest any, publica les gloses reclamant la creació de la gran biblioteca que necessita Barcelona, i suggerint la compra del fons especialitzat en filosofia del llibreter de Leipzig Alfred Lorentz. L'interès per la filosofia és manifesta en una sèrie de gloses de presentació del fons extraordinari sobre la matèria amb què compta la Reial Biblioteca de Munic. L'interès per la filosofia el porta de nou a la Universitat de Barcelona, on es llicencia en l'especialitat l'any 1912; l'any següent es doctora amb la tesi: “Las aporías de Zenón de Elea y la noción moderna del Espacio-Tiempo”.

Durant aquesta etapa, concretament l'any 1911, és nomenat membre i secretari de la Secció de Ciències, recentment creada, essent adscrit com a representant del camp de la filosofia. Poc després, és escollit com a secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, en substitució de Josep Pijoan. Tant Enric Jardí com Norbert Bilbeny coincideixen a l'hora de valorar l'any 1911 com un moment decisiu en l'afirmació del pensament orsià, prenent com a referència l'edició de tres textos fonamentals: l'article “El renovamiento de la tradición intelectual catalana”, on s'exposen els trets essencials de l'estratègia a seguir per impulsar la cultura catalana;⁷ l'edició en forma de llibre de les gloses publicades a *La veu* sota el títol de “La ben plantada”, metàfora de l'esperit català i del seu camí ascensional cap a la glòria;⁸ i la publicació de l'*Almanach dels noucentistes*, recull de treballs literaris i artístics representatius del pensament i de l'estètica de la nova generació d'intel·lectuals.⁹

La transcendència literària i estètica de la publicació de *La Ben Plantada* i de l'*Almanach*, no interessien tant com els referents intel·lectuals i l'estratègia cultural que reivindica Eugeni d'Ors en l'article publicat a la revista *Cataluña*. Pel que fa a la tradició cultural, Xènius carrega contra els valors i els sistemes doctrinals promoguts al llarg del segle XIX: des del romanticisme, fins al modernisme, passant per l'eixorcisme positivisme, causes evidents de la decadència cultural catalana. Per posar-hi remei, i enllaçar la renovació cultural amb la “idealitat del món” proposa buscar respostes en la pròpia tradició medieval, en les lliçons dels grans mestres de l'edat mitjana, com ara Ramon Llull, Ausiàs March o el rei Jaume,

El maestro de nuestros políticos no es D. Francisco Pi y Margall, sino D. Jaime el Conquistador: el maestro de nuestros administradores que se sacrifican por la cultura, la guía puede servirles de tipo en sus adquisiciones de libros, por ejemplo, no es de D. Joaquín Roca y Cornet, con su “Ensayo acerca de las lecturas de

⁶ El classicisme orsià reivindica el retorn als ideals de la cultura clàssica i del món mediterrani, com a camí per al redreçament espiritual del país. Norbert Bilbeny i Jaume Vallcorba, especialment, enllacen les posicions d'Ors amb el grup d'intel·lectuals seguidors de Jean Moréas i reunits al voltant del moviment conservador Action française. Jaume Vallcorba Plana, *Noucentisme, mediterraneisme i classicisme: apunts per a la història d'una estètica* (Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1994).

⁷ Eugeni d'Ors, “El renovamiento de la tradición intelectual catalana”, *Cataluña* (7 i 14 gener 1911), p. 2-6.

⁸ Eugeni d'Ors, *La ben plantada* (Barcelona: Joaquim Horta, 1911).

⁹ *Almanach dels noucentistes* (Barcelona: Joaquim Horta, 1911). A la coberta de l'*Almanach* es reproduïx la testa de Venus trobada a les excavacions d'Empúries el desembre de 1909. L'estatueta s'havia convertit en un dels símbols del retrobament de la cultura catalana amb la tradició clàssica.

nuestro tiempo”, sino Alfonso V, con sus cartas; los falsos maestros de nuestros poetas, no son los “Mestres en Gay Saber” de los Juegos Florales ochocentistas, sino los verdaderos “Maestros en Gay Saber”, los Viejos, los Padres, los verbos de raza, los Ausias March y Jordi de Sant Jordi; los maestros de nuestros ideólogos no se llaman Cuadrado, Balmes, Comellas y Cluet ó Mañé y Flaquer, sino Ramón Llull, Ramón de Sibinde, Arnau de Vilanova, Bernat Metje. A ellos invocamos, para que la actual revolución de la ideología catalana se cifre en una restauración de la ideología catalana; en su tradición vivimos, nos movemos y somos...¹⁰

La intervenció dels intel·lectuals per superar les causes històriques que han provocat la decadència de la cultura catalana passa pel redescobriment de la veritable tradició i per adoptar un seguit de mesures: 1) cal fer ciència i filosofia en català; 2) cal superar el poc coratge i la manca d'ambició dels intel·lectuals, excessivament conformistes amb l'ordre cultural; 3) l'avenç només serà possible a partir d'un reforç de la base científica; 4) s'ha d'enllaçar amb els moviments intel·lectuals estrangers, amb més formació i participació arreu del món, establint lligams productius amb treballadors científics estrangers; i 5) cal recuperar el coneixement sobre el propi passat nacional, amb esforç i decisió.

El llibre, com a mitjà i eina bàsica per a la formació i la difusió del coneixement, torna a ocupar un paper central en la proposta d'Eugeni d'Ors:

¡Libros, libros! Libros de alta información, libros de ciencia, libros para hacer ciencia; no nuevos ejemplares de los eternos libros de vulgarización y de generalidades que ya poseemos, que ya conocemos, que jamás nos han servido para nada, ni á nosotros, ni á los obreros, ni á nadie, y que no han podido producir otra cosa que esos dos tipos sociales bajísimos, chorreantes de pretensiones y reventantes de inutilidad: *el obrero apedantado*, pavo que hace la rueda ante sus camaradas, remilgoso insoportable de su trabajo y de su oficio; y *el señorito dileitante*, bachiller de fortuna, desertor de la teneduría, vago de redacción ó intelectual de Ateneo. Libros de ciencia, Biblioteca pedimos.¹¹

Les oposicions a la Càtedra de Psicologia Superior de la Universitat de Barcelona, a principis de 1914, arriben en un bon moment i semblen el colofó ideal a la llarga etapa de formació acadèmica i de projecció pública d'Eugeni d'Ors. El camí cap a la docència universitària i l'estabilitat econòmica sembla planer; tanmateix, guanya la plaça un altre opositor: Cosme Parpal i Marquès. De res haurà servit el suport dels amics fidels, decidits a reforçar la imatge d'Eugeni d'Ors amb l'edició d'un recull escollit dels seus escrits filosòfics: *La filosofía del hombre que trabaja y que juega*.¹²

La desafortunada aventura acadèmica es veu compensada, en certa mesura, en rebre un càrrec important dins de l'administració mancomunal: la direcció del Departament

¹⁰ Eugeni d'Ors, “El renovamiento...”, p. 3. Xènius rebutja frontalment el cànon filosòfic proposat per Joaquim Roca i Cornet, *Ensayo crítico sobre las lecturas de la época: en la parte filosòfica y social* (Barcelona: Impr. de A. Brusi, 1847).

¹¹ Eugeni d'Ors, “El renovamiento...”, p. 6. Ressona aquí la proposta d'Eugeni d'Ors, de l'any 1910, reclamant la biblioteca per als investigadors, tema tractat en el capítol segon de la recerca.

¹² Eugeni d'Ors, *La filosofía del hombre que trabaja y que juega: antología filosòfica de Eugenio d'Ors*, (Barcelona: Antoni López, 1914).

d'Educació Superior del Consell de Pedagogia. A partir d'aquest moment, els esforços d'Ors se centren en la gestió de l'obra cultural del govern; de mica en mica, va assumint noves responsabilitats, especialment en el camp bibliotecari com ja s'ha exposat anteriorment, fins a ser nomenat director del Departament d'Instrucció Pública, l'any 1917. En aquesta etapa, els companys el bategen amb el sobrenom de Pentarca, atès el control cada cop més gran que exerceix sobre l'acció cultural del govern i els nous projectes que emprèn: a) direcció dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, organitzats per l'Institut de Ciències i el Consell de Pedagogia (1915-1919); b) direcció dels *Quaderns d'estudi*, revista editada pel Consell de Pedagogia, destinada especialment als mestres (1915-1919); c) direcció de la col·lecció "Minerva" (1919-1920), etc.¹³

L'atzucac universitari es resol també amb un increment de l'activitat dins de l'Institut d'Estudis Catalans, amb la direcció del Seminari de Filosofia on imparteix diverses lliçons, a partir de la tardor de 1914. En el camp de la filosofia, Ors fonamenta el seu pensament en les doctrines del filòsofs idealistes europeus, especialment els francesos i els neokantians alemanys, entre els quals destaquen Henri Bergson, Émile Boutroux, Wilhelm Dilthey, Benedetto Croce o Henri Poincaré. L'aposta pels corrents que rebutgen el determinisme de la ciència positivista es reforça amb l'admiració pel pragmatisme nord-americà, arrel d'una ètica de l'acció basada en la voluntat, representat per William James o John Dewey. Ors és partidari del restabliment de l'idealisme en el terreny filosòfic així com en la resta de camps del pensament. Un "idealisme militant" capaç de bastir els fonaments del nou ordre cívic i cultural.¹⁴

És interessant d'observar l'interès creixent del Pentarca per la pedagogia. La participació en els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, dels anys 1915 i 1916, es concreta en uns cursos sobre: "La sistematització filosòfica de la pedagogia" i "La pedagogia de Giovanni Gentile", pedagog italià representant dels corrents idealistes a Itàlia.¹⁵ En el terreny pedagògic, d'Ors és proclama un ferm defensor dels corrents idealistes i adopta una posició crítica envers la pedagogia empírica i sentimental de Pestalozzi o de Rousseau.

El mes de maig de 1917, professa dins dels cursos monogràfics tres lliçons sobre "La història i la història de la cultura", en què reflexiona sobre la possibilitat de la constitució científica de la disciplina i dialoga amb els filòsofs que han tractat la

¹³ Una relació detallada dels càrrecs d'Ors es pot consultar a Norbert Bilbeny, *Política noucentista...*, p. 79. Norbert Bilbeny destaca el paper capdavanter d'Eugeni d'Ors en la cultura de l'època, mentre que Vicente Cacho qüestiona el seu protagonisme ideològic. Ambdós estudiosos coincideixen a l'hora de catalogar el seu pensament de regeneracionisme despòtico-il·lustrat amb un fort component autoritari, quan no feixista "avant la lettre". Vicente Cacho Viu, *Revisión...*, p. 89-91 i Norbert Bilbeny, *Eugeni d'Ors...*, p. 195-200.

¹⁴ L'arbitrarisme és l'expressió de l'idealisme orsià, "l'imperi de l'esperit" o la "voluntat transformadora". Els noucentistes i els modernistes comparteixen l'interès pel corrent neoidealista europeu que es disputa amb el científisme la primacia en el pensament teòric, després de la crisi del positivisme filosòfic i del naturalisme estètic. Norbert Bilbeny, *Eugeni d'Ors...*, p. 37 i p. 86-89.

¹⁵ Xènius li dedica la glosa "Giovanni Gentile" (6-6-1916), poc després d'haver impartit el curs.

qüestió.¹⁶ La història de la cultura, un dels temes predilectes de la seva darrera etapa catalana, és també l'assignatura que dona a l'Escola de Bibliotecàries, juntament amb la matèria Classificació de les ciències. El diàleg del “Glosari” amb els mestres de l'art, de les lletres i del pensament es fa més intens des del gener de 1918 fins al febrer de 1919, període en què escriu una llarga sèrie de gloses, “La Vall de Josafat”, on fa uns retrats breus de vides exemplars de personatges històrics, de científics, d'artistes, d'escriptors o de polítics.¹⁷ Entre el mes de juny i el mes de desembre de 1918 s'inauguren les quatre primeres biblioteques populars de la Mancomunitat. Probablement es tracti d'una curiosa coincidència, però la redacció de les gloses de “La Vall de Josafat” avança paral·lela a la formació del fons de les primeres biblioteques. A través de la identificació dels itineraris artístics i literaris del *Glosari* s'intentarà constatar, més endavant, fins a quin punt les preferències intel·lectuals d'Eugeni d'Ors es traslladen a la tria bibliogràfica destinada a les biblioteques.

Des de 1917, el malestar social i les reivindicacions proletàries s'accentuen a Catalunya, sobretot a partir de 1919, amb la convocatòria de la vaga general de La Canadenca. El “Glosari” es fa ressò de la crisi social i política i sembla que Xènius s'apropa a les posicions de les forces progressistes.¹⁸ Alguns estudiosos han volgut veure en aquesta aproximació, una altra de les causes que condueixen a la destitució d'Eugeni d'Ors. Abans de continuar, només dir que l'heliomàquia orsiana es proposa il·luminar un país immers en un període de canvis econòmics, socials i polítics, amb una reforma dels costums i dels valors culturals, en el marc del programa polític impulsat pel catalanisme conservador.¹⁹ Les esperances dipositades en la capacitat de les elits per consolidar l'ordre cívic i l'harmonia social, es veuran truncades en pocs anys, quan l'accentuació de la crisi social entre 1919 i 1923 i les contradiccions polítiques del règim es resolguin amb la Dictadura de Primo de Rivera.

La polifonia cultural del Pentarca, periodística, acadèmica i burocràtica, així com el compromís amb el programa del catalanisme conservador, s'atura de cop arran de la seva destitució, l'any 1920.²⁰ Les coordenades essencials de la trajectòria intel·lectual d'Eugeni d'Ors, fins aquesta data, es podrien completar amb dos aspectes importants: d'una banda l'interès manifest pel món de l'art i de la música, tal com evidencia el

¹⁶ Un resum de les lliçons es pot consultar a la ressenya que en fa Carme Montaner, “La història i la història de la cultura”, *Quaderns d'estudi*, any III, vol. III, núm. 1 (maig 1918), p. 99-109.

¹⁷ Segons Norbert Bilbeny el model noucentista d'intel·lectual compromès amb la reforma de la societat, s'emmiralla en els exemples de Goethe i de Carlyle. Norbert Bilbeny, *Eugeni d'Ors...*, p. 149-162.

¹⁸ Uns anys abans, Ors reivindica l'obra de dos ideòlegs de la dreta reaccionària francesa: Georges Sorel, doctrinari de la violència i del sindicalisme revolucionari, i Charles Maurràs, del moviment *Action Française*.

¹⁹ Heliomàquia és el neologisme orsià que designa la lluita per conquerir la llum, símbol del saber i la cultura.

²⁰ El colofó de l'heliomàquia el trobem en un nou personatge d'Ors. Ara Prometeu, heroi condemnat pels Déus de l'Olimp, rep com a únic consol dels turments afligits per les divinitats el plany de les Oceànides, amigues fidels (les bibliotecàries): “Saltant àgils entre les roques, arriben, totes vestides de blanc, i amb vels lleugers, les Amigues”. Eugeni d'Ors, *El nou Prometeu encadenat* (Barcelona: Edicions 62, 1980), p. 22.

tracte preferent que reben en el *Glosari*;²¹ de l'altra, el paper tutelar de l'Església i de la religió en el seu discurs ideològic, deutor del tradicionalisme catòlic de Torras i Bages.²² Caldrà veure, més endavant, fins a quin punt les coordenades essencials del pensament d'Eugeni d'Ors es traslladen a la proposta bibliogràfica de les biblioteques, especialment en els camps de la filosofia, la psicologia i la pedagogia, disciplines fonamentals de la seva trajectòria intel·lectual.

Al llarg de quinze anys, Xènius ha bastit la causa catalanista a través del magisteri quotidià del "Glosari" i de l'obra cultural del govern. El seu lideratge s'ha enfortit atorgant a la intel·lectualitat del noucents una centralitat cultural decisiva, al mateix temps que s'arracona en una posició marginal a moltes figures de la intel·lectualitat modernista, pròximes als sectors republicans. Cal insistir en l'actitud crítica adoptada envers la tradició del vuitcents i, especialment, envers els valors culturals i estètics del moviment modernista; la tria del fons destinat a la xarxa de populars confirmarà el paper que se li atorga, en funció de la seva presència en els prestatges de les biblioteques.²³ Norbert Bilbeny contextualitza políticament i situa amb molt d'encert les peces al tauler:

Així és que d'Ors va exercir simultàniament el seu paper de censor del Modernisme més liberal, de la mateixa manera que els polítics regionalistes amb qui s'havia aliat havien de fer callar el catalanisme d'esquerres. Per això, polítics i intel·lectuals coincidirán en la repressió de la *cultura política* liberalmodernista per allisar el camí de la *política de cultura* regionalnoucentista, prefixada pel president Prat de la Riba i Eugeni d'Ors, el seu més fidel i eficaç intèrpret cultural.²⁴

Josep Pla sintetitza de forma magistral les claus de l'apostolat cívic d'Eugeni d'Ors en un repertori bàsic de contraposicions:

Contra el romanticisme –digué Xènius–, el classicisme. Contra el ruralisme, la Ciutat. Contra el carrer, la Universitat. Contra l'espontaneïtat, el to. Contra el llibertinatge, el sonet. Contra el popularisme, la civilitat. Contra la sinceritat, la urbanitat. Contra el fanatisme, la ironia. Contra el caprici, la norma. Contra l'exabrupte, la gramàtica. Contra el verisme, l'arbitrarietat. Contra el trabuc, el somriure. Contra Víctor Hugo, La Fontaine...²⁵

La inauguració de la Biblioteca de Canet i la preparació del fons del Vendrell marquen el relleu en la direcció de l'espai bibliotecari. La Biblioteca Popular de Canet s'inaugura el 8 de desembre de 1919, Eugeni d'Ors és destituït el mes de gener de 1920; la

²¹ Les gloses dedicades a les qüestions d'estètica són de les més nombroses del *Glosari*, al costat de les notícies sobre literatura. En el terreny de la crítica, Ors exalta el mestratge de Charles Baudelaire i d'Edgar A. Poe, fent seus alguns dels postulats de l'idealisme estètic simbolista.

²² Norbert Bilbeny posa de relleu la dependència o el compromís ideològic entre el noucentisme i el catolicisme. Norbert Bilbeny, *Eugeni d'Ors...*, p. 148.

²³ Pere Coromines, Rafael Campalans o Antoni Rovira i Virgili són part d'aquesta excepció.

²⁴ Norbert Bilbeny, *Política noucentista...*, p. 76.

²⁵ Josep Pla, "Eugeni d'Ors...", p. 288. L'admiració de Pla per l'autor del *Glosari*, especialment per l'actitud decidida que pren en la liquidació del modernisme, no exclou una visió crítica d'un home amb una vanitat extrema: "Fou un home que aspirà constantment a subratllar-se, que parlà i escriví en lletra cursiva", Josep Pla, "Eugeni d'Ors...", p. 282.

inauguració de la Biblioteca del Vendrell està prevista per al mes d'octubre de 1920. Jordi Rubió i Balaguer, director de la xarxa des del mes de març de 1920, serà el responsable de la constitució del fons inicial de les biblioteques que s'inauguren a partir d'aquesta data.

4.2 EL MÈTODE DE JORDI RUBIÓ I BALAGUER

Jordi Rubió i Balaguer neix a Barcelona el gener de l'any 1887. És membre d'una família que juga un paper decisiu en el ressorgiment de la cultura catalana; l'avi, l'historiador i poeta Joaquim Rubió i Ors dóna un impuls decisiu a la renaixença literària; el pare Antoni Rubió i Lluch, catedràtic de literatura a la Universitat de Barcelona, imparteix els primers cursos de literatura catalana als Estudis Universitaris Catalans i serà el primer president de l'Institut d'Estudis Catalans.²⁶

De l'etapa escolar, cal fer esment del grup d'amics amb qui comparteix estudis primaris o secundaris: Ramon d'Alòs, Francesc Martorell, Lluís Nicolau d'Olwer o Ferran Valls i Taberner. L'amistat entre tots ells es perllongarà en el temps i en diversos espais institucionals, com ara l'Institut d'Estudis Catalans, la Biblioteca de Catalunya i altres instàncies del govern català.

Entre 1902 i 1906, cursa la carrera de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. Sembla que durant aquesta etapa, Jordi Rubió comença a interessar-se per les ciències del llibre sota la influència de Francesc Nebot, amb qui aprèn bibliografia i paleografia amb unes classes pràctiques a l'Arxiu Reial de Barcelona, a l'Arxiu Municipal i a la Biblioteca de la Universitat.²⁷ L'any 1906, ja forma part de la comissió encarregada d'organitzar l'exposició bibliogràfica que acompanya el I Congrés de la Llengua Catalana.²⁸

Durant la llicenciatura, assisteix al primer curs d'història de la literatura catalana professat pel seu pare als Estudis Universitaris Catalans, on comparteix aula, talment

²⁶ La biografia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982) encara s'ha d'escriure. Les dades del seu itinerari intel·lectual s'han extret de: "Homenatge a Jordi Rubió", *Serra d'Or*, (1967), p. 263-287; Pere Bohigas, "L'obra impresa de Jordi Rubió", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. IX (1985), p. 9-13; Rosalia Guilleumas i Brosa, Amadeu-J. Soberanas i Lleó, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1985); Ferran Soldevila, "Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya", en: Ferran Soldevila, *Noms propis* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1994), p. 165-174; i Josep Massot i Muntaner, *Jordi Rubió i Balaguer, semblança biogràfica* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005).

²⁷ Miquel Coll i Alentorn, "Jordi Rubió universitari", *Serra d'or*, (1967), p. 277.

²⁸ Una comissió especial del Congrés rep l'encàrrec de reunir els llibres publicats en català des de l'inici de la Renaixença fins aquell moment, per tal de mostrar la vitalitat de la llengua catalana i fer-ne l'inventari amb la formació d'un catàleg. Formen part de la Comissió encapçalada per Eudald Canibell, entre d'altres, Ramon d'Alòs, Manuel Raventós, Josep M. López-Picó i Francesc Martorell. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona octubre de 1906* (Barcelona: Estampa d'en Joaquim Horta, 1908), p. 10; i Maria Pilar Perea, *El centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2006), p. 44-45, i 61-63.

com a la Universitat, amb Ramon d'Alòs, Francesc Martorell i Ferran Valls i Taberner.²⁹ A la revista *Estudis universitaris catalans* publica alguns dels primers articles dedicats a les cròniques del rei Jaume o de Bernat Desclot. El mes de novembre de 1907, obté el grau de Doctor amb la tesi: “Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medio-eval y en particular de la Crónica de Desclot”.³⁰ El mateix any, Jordi Rubió és nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, càrrec que ocuparà fins a l'any 1911.

Les investigacions del jove acadèmic se centren en el camp de la literatura catalana medieval, i fonamentalment en la recerca de documents a les biblioteques i els arxius catalans. També col·labora estretament amb el seu pare Antoni Rubió, amb qui visita els arxius de Roma, Nàpols, Palerm i Venècia.³¹ La col·laboració en les línies de recerca paterna s'amplia amb la participació en una de les seves obres fonamentals: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval* (1908-1921). La centralitat del passat medieval, com a període d'estudi privilegiat, i la feina d'arxiu i el treball documental, com a base indispensable del rigor històric, caracteritzen la primera etapa investigadora de Jordi Rubió i Balaguer. La influència del corrent historiogràfic positivista marca l'evolució de les seves primeres investigacions, des de l'edició d'inventaris i la catalogació de manuscrits, fins a les recerques bibliogràfiques lul·lianes.³²

L'any 1910 és nomenat professor auxiliar interí de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona i s'encarrega eventualment de les càtedres de Bibliologia, Literatura espanyola (curs d'investigació) i Paleografia. La docència s'estén també als Estudis Universitaris Catalans, on substitueix a Antoni Rubió en diverses ocasions. L'abril de 1912 marxa cap a Alemanya, després d'acceptar el lectorat d'uns cursos de llengua i cultura espanyola al *Seminar für romanische Sprachen und Kultur* d'Hamburg, que l'ha d'ocupar dos semestres de docència.

Durant l'estada a Alemanya, Jordi Rubió compagina la tasca docent amb la recerca bibliogràfica, gràcies al suport que rep de la Junta de Ampliación de Estudios i de l'Institut d'Estudis Catalans, per poder estudiar i inventariar els fons lul·lians existents en diverses biblioteques alemanyes.³³ És en aquest entorn quan, l'any 1913, Enric Prat de la Riba demana a Rubió que aprofiti l'estada a Alemanya per conèixer a fons la

²⁹ Segons Nicolau d'Olwer, la colla d'amics formava part del “grup de l'Ateneu” i gairebé tots adoptaran una posició contrària al lideratge d'Eugeni d'Ors. Albert Balcells, Enric Pujol, *Història de l'Institut...*, p. 86-87.

³⁰ Les cites completes dels estudis i els articles citats es poden consultar a la bibliografia elaborada per Rosalia Guilleumas i Amadeu J. Soberanas.

³¹ Antoni Rubió i Lluch es considera el fundador de la moderna historiografia cultural catalana. Antoni Simon i Tarrés (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003).

³² La influència del positivisme en la primera etapa investigadora de Jordi Rubió és estudiada per Jordi Casassas i Ymbert, “La historiografia del positivisme”, en: Albert Balcells (coord.), *Història de la historiografia catalana* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004), p. 161-186; i Enric Pujol, “La historiografia del noucentisme i del període republicà”, en: Albert Balcells (coord.) *Història...*, p. 187-204.

³³ L'obra de Ramon Llull, de Bernat Desclot i de Jaume I són els principals camps de recerca de Rubió i Balaguer durant aquesta primera etapa.

tècnica i el funcionament de les biblioteques, de cara a assumir la direcció de la Biblioteca de Catalunya a la tornada. Amb aquest objectiu, Rubió sol·licita permís per poder treballar com a voluntari a la Biblioteca de la Universitat i a la de la ciutat d'Hamburg, encetant un nou rumb en la seva etapa de formació: el coneixement de la tècnica bibliotecària.

Fins aquesta data, els articles i les recensions de Rubió i Balaguer en les revistes especialitzades de l'època s'han centrat en la literatura medieval i de forma especial, en Ramon Llull. Quan marxa cap a Alemanya, l'investigador lul·lià sembla cridat a seguir la traça paterna en l'estudi de les lletres catalanes medievals. Però de tornada a Barcelona se li obre un nou itinerari professional que ben aviat el situarà al capdavant del sistema bibliotecari català. A partir d'aquest moment, la formació professional i la trajectòria intel·lectual de Jordi Rubió avança en dues línies paral·leles i, fins a cert punt, complementàries: la història de la literatura catalana i la tècnica bibliotecària.

El jove acadèmic, que tot just acaba de complir 27 anys, compagina, a partir d'ara, la recerca filològica amb una dedicació creixent als estudis bibliogràfics i a la biblioteconomia. Reprèn les classes a la Universitat i el treball de secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, però al mateix temps, comença a organitzar el funcionament de la Biblioteca de Catalunya, de la qual serà nomenat director a les acaballes de 1913, poc abans de la seva inauguració, el 28 de maig de 1914.

La centralitat del llibre en el treball historiogràfic de Jordi Rubió es reforça a partir d'ara i va adquirint noves significacions, tal com observa Joan Ainaud: "En aquest panorama és lògic que el llibre, el document com a testimoni de cultura, i la literatura com a alta expressió de l'esperit plasmada en llibres constitueixin altres tants centres d'interès i de dedicació".³⁴ Pere Bohigas destaca, en el mateix sentit, les virtuts de la complementarietat entre l'orientació historiogràfica de les recerques de Rubió i l'interès per les disciplines relacionades amb el llibre i les biblioteques.³⁵

Els teòrics de la historiografia catalana adscriuen a Jordi Rubió dins de l'anomenada "segona generació de l'Institut", un grup que identifica, anys a venir, el mateix Rubió:

Pertenecíamos a una generación que abrió los ojos a la vida pública impresionada por el estallido que produjo la Solidaridad Catalana, que entró en la Universidad cuando acababa de reunirse el Primer Congreso Universitario Català, y que se afilió al Congreso de la Lengua Catalana. Aquellos jóvenes de entonces no se habían inscrito en el partido político que Prat de la Riba representaba en la Diputación cuando él los llamó para que trabajaran en las empresas que iba creando. No quiero significar con esto que aquella generación se escudara hipócritamente en el comodín de un neutralismo conformista. Nada de esto. Los jóvenes de aquella

³⁴ Joan Ainaud, "L'historiador de la cultura", *Serra d'or* (1967), p. 268.

³⁵ Pere Bohigas, "L'obra impresa...", p. 11. El gir teòric i metodològic de Rubió es produeix en plena postguerra. Diversos estudiosos veuen en el treball de recerca documental, marcadament positivista, una base indispensable per construir el discurs històric i cultural posterior. Jordi Malé i Pegueroles, "Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme", *Revista de Catalunya*, núm. 148 (2000), p. 89-115.

generación eran todos inconformistas, como siempre lo son las generaciones nuevas.³⁶

La direcció de la Biblioteca de Catalunya, li permet ampliar les recerques bibliogràfiques a d'altres àmbits de la literatura catalana, una tasca que es concretarà ben aviat amb l'edició de materials de referència, com ara el "Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya", treball fet en col·laboració amb Jaume Massó i Torrents, que es publica en el primer número del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, l'any 1914. A partir d'ara, apareixen els seus primers articles de temàtica bibliotecària: "Ressenya de la formació de la Biblioteca de Catalunya" (1914); "Informe dels senyors Director i Inspector de la Biblioteca de Catalunya respecte de la manera de funcionar de les biblioteques populars" (1915), etc.³⁷ L'edició del *Butlletí*, dirigit per Jordi Rubió, és la primera expressió d'un interès constant i reiterat per la creació de publicacions on deixar constància de les recerques i les experiències professionals.³⁸ Més endavant, emprendre l'edició de l'*Anuari de les biblioteques populars* (1923) i dirigirà la *La revista dels llibres* (1925).

D'altra banda, va incorporant el coneixement bibliotecari, fonamentalment la tradició anglosaxona, en l'àmbit cultural català i ho fa des d'un lloc destacat del sistema, a partir del seu nomenament com a professor de bibliologia de l'Escola de Bibliotecàries, l'any 1915. La seva contribució als estudis bibliològics pren cada cop més importància, sobretot a partir de 1917, amb la publicació del primer manual de biblioteconomia en català, *Com s'ordena i cataloga una biblioteca*, editat dins de la col·lecció "Minerva". Poc després, apareix l'adaptació catalana de la *Classificació decimal de Brusel·les*, sistema d'ordenació dels llibres adoptat per la Biblioteca de Catalunya i per les biblioteques populars.

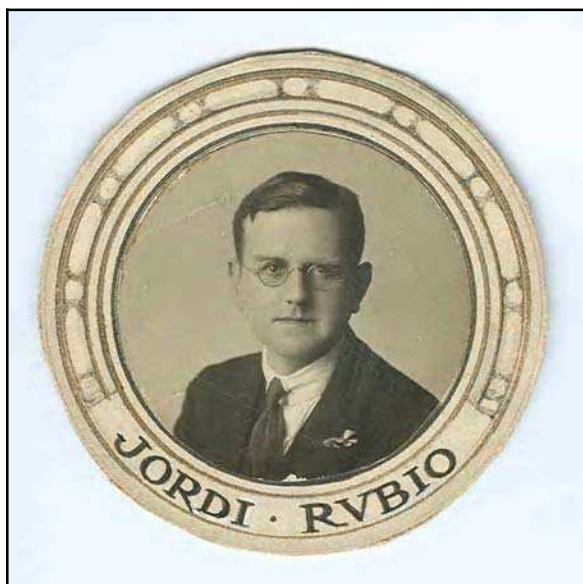
L'evolució historiogràfica de Rubió i Balaguer fa un gir metodològic a partir dels anys trenta i serà en plena postguerra quan sobresurtin els seus treballs d'història literària, fets des d'una metodologia d'aproximació al fet literari com a fet social i cultural. En canvi, entre 1918 i 1926, s'observa una atenció creixent als camps de la biblioteconomia i de la bibliografia que passen a ocupar un paper central en la seva dedicació professional. Durant aquests anys, escriu o publica un seguit de reflexions sobre la missió, el model de lectura i el fons de les biblioteques populars fonamentals per

³⁶ Jordi Rubió i Balaguer, "Los dos equipos de Prat de la Riba", en: Jordi Rubió i Balaguer, *Mestres, companys i amics* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991), p. 37-43. Entre els membres d'aquesta generació destaquen Ramon d'Alòs-Moner, Joaquim Folch i Torres, Agustí Duran i Sanpere, Manuel de Montoliu, Francesc Martorell, Ramon d'Abadal, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Manuel Reventós, Pere Bosch Gimpera i Ferran Soldevila. Enric Pujol, "La historiografia...", p. 192-195.

³⁷ Els treballs de Jordi Rubió sobre el camp de les biblioteques es troben reunits en el volum tretzè de les seves obres completes: Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques i biblioteconomia* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995).

³⁸ Pere Bohigas, entre d'altres, destaca la transcendència de l'edició del *Butlletí*, per la difusió dels fons de la Biblioteca i per la importància dels treballs bibliogràfics publicats. Pere Bohigas, "Els Rubió i els llibres, una dinastia d'homes de lletres", en: Pere Bohigas, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982), p. 432.

entendre la seva evolució. Intentaré resumir, de la millor manera possible, els aspectes essencials d'aquestes reflexions.

Jordi Rubió, professor de l'Escola de Bibliotecàries

El director de la Biblioteca de Catalunya i de la xarxa de biblioteques és molt conscient d'estar al capdavant d'unes institucions de cultura popular que tenen en el model bibliotecari anglosaxó, l'exemple a seguir, atesa l'adequació perfecta que aconsegueix entre "la lectura i l'instrument creat per a facilitar-la":

La biblioteca que a l'Europa continental sol dur el qualificatiu de popular és la que als Estats Units d'Amèrica s'anomena *Public Library*. Ni consisteix en una reducció a menor escala de les grans biblioteques científiques, ni el dictat de *popular* ha de fer-nos creure que s'adreça només que a l'estament que hom sol anomenar *poble* donant al mot un sentit pejoratiu. Al costat de la biblioteca de caràcter universitari o erudit, la *College Library*, nasqué a Nord-amèrica, en el segle XVIII, la biblioteca d'educació general i de divulgació de coneixements.³⁹

El model de les *free public libraries* té com a prioritat atendre les necessitats del públic lector, oferir-li bons serveis d'informació i presentar-li l'oferta bibliogràfica de forma atractiva. Segons Rubió, és un model de biblioteca que té tres característiques que li donen un màxim d'eficàcia: el préstec de llibres, el lliure accés del públic a les col·leccions i la sala infantil, unes característiques bàsiques que s'adopten per primer cop a Espanya, en el sistema bibliotecari català. Jordi Rubió insisteix en el fet que, tot i que el préstec era una pràctica habitual a moltes biblioteques, és a les populars on per primera vegada el dret de fer préstec a domicili es generalitza a totes les persones d'una població, de manera gratuïta. Les biblioteques organitzades amb un criteri d'utilitat i de servei al lector es converteixen, així, en "una viva enciclopèdia que no para mai d'ésser

³⁹ Jordi Rubió i Balaguer, "Les biblioteques populars", *La revista dels llibres*, any II, núm. 18 (octubre 1926), p. 124. L'article es pot consultar a Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques...*, p. 197-215.

fullejada”, un espai on el llibre “s’ofereix activament ell mateix a la curiositat del lector, li desvetlla aficions i li manifesta horitzons que no abastava”.⁴⁰

Pel que fa al fons de les biblioteques, uns anys abans d’assumir-ne la direcció tècnica, Jordi Rubió fa unes consideracions crítiques respecte a la uniformitat de la seva composició.⁴¹ Tot i tractar-se de biblioteques situades en poblacions ben diferents, observa que “una selecció quasi idèntica de llibres, ha trobat acolliment quasi idèntic”. Per tal de millorar la situació proposa un seguit de canvis:

S’han d’anar corregint les desproporcions existents en la respectiva densitat del fons i posar-los en çò que sia possible d’acord amb el caràcter i necessitats de cada població. Els llibres per a infants han de constituir una secció més individualitzada, especialment nutrida d’obres en català, creant en els nois un hàbit d’acudir a la Biblioteca, la qual seguirà després atraient-los en ésser grans. És urgent també enriquir la secció literària (la que més aviat envelleix i perd interès en el gust del públic) i modernitzar el rengle de literatura catalana, la qual es troba en evident desproporció.⁴²

Un cop accedeix al càrrec de director de la xarxa, Jordi Rubió presenta un informe al Consell de Pedagogia, amb data de 20 de juny de 1920, en el qual fa balanç de la situació de les biblioteques i insta a prendre les mesures administratives necessàries per millorar-ne la situació. La valoració del fons de les biblioteques és força negativa:

Llibres. - Ja he anat senyalant les deficiències que en els llibres de les Populars s’observen en relació a les necessitats de cada població. Totes estan demés tarades del mateix mal: l’escassíssima representació que hi té la literatura catalana. En totes les Populars es pot llegir Valle Inclán; en canvi la major part d’elles no tenen les obres d’En Maragall, i a Canet de Mar hi falta l’Atlàntida, amb la natural estupefacció dels lectors que és lo primer que volen llegir de Verdaguer. No cal dir que els poetes de les generacions postmaragallianes són del tot oblidats. Però si les biblioteques han de correspondre a la ilusió amb que son demanades, és indispensable que no hi faltin els nostres autors més selectes i fins aquells que no corresponent tal vegada del tot a les exigències del nostre gust modern, tenen un nom benemèrit i representatiu en les nostres lletres. És evident que la biblioteca, per a ésser educadora, ha de coaccionar un poc de vegades, el gust del públic, i guiar-lo més que no pas seguir-lo, però també és cert que en una biblioteca popular catalana entre un indigest Cèsar Cantú o les Cròniques de D. Jaume i Muntaner l’elecció no ha d’ésser dubtosa. I aquestes últimes manquen a les Populars!⁴³

Jordi Rubió reclama una consignació més àmplia per a l’adquisició de llibres, tant en el camp de les lletres catalanes com en d’altres temàtiques, com ara les ciències, o les arts i els oficis. El fons no es pot basar en l’“antipàtica ‘Biblioteca universal’”, o els “Manuals Gallach”, que considera del tot insuficients:

⁴⁰ *Ibidem*, p. 126-127.

⁴¹ Cal agrair a Teresa Mañà els itineraris oberts per a l’estudi de les col·leccions i especialment la indicació de l’existència d’aquest informe tècnic de Jordi Rubió.

⁴² Jordi Rubió i Balaguer, “Biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. V (1918-1919), p. 270. L’article es pot consultar també a Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques...*, p. 171-173.

⁴³ Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligall 3.735, exp. 1, doc. 33 bis, informe de Jordi Rubió, amb data 20 de juny de 1920.

L'obrer que recerca el perfeccionament del seu ofici no s'interessa pas per un llibre que ja coneix i si molt convé ja ha llegit. Bé estan aquells llibrets per a certes especialitats poc conreuades, però és innocent pensar que un electricista pugui trobar gaires coses noves en un manual com el d'En Yesares Blanco per exemple. Les traduccions d'En Gili o les edicions d'En Puig i Alfonso o En Salvat d'obres tècniques i agrícoles, són indispensables.⁴⁴

I, així mateix, constata la poca presència d'autors i obres fonamentals: des d'un atlas de geografia, fins a les obres del Dr. Torras i Bages o de Balmes, *La nacionalitat catalana* d'en Prat de la Riba, o la *Geografia de Catalunya* d'en Carreras Candi. Per acabar, proposa un seguit de mesures:

Al meu entendre, doncs, s'hauria de destinar de moment una quantitat especial per a posar en condicions d'utilització els fons de cada biblioteca, si no es vol que acabi per desprestigiarse una obra tan ben començada. En segon lloc, s'hauria d'invertir anyalment en augmentar els fons de llibres la subvenció concedida pels Ajuntaments i altra quantitat, igual al menys, dels pressupost de la Mancomunitat.

Altra cosa a tenir present és que fan un mal paper les Populars si no reben puntualment les publicacions que en diríem oficials de les institucions de cultura de la Mancomunitat. Per exemple, cap d'elles té sencera la col·lecció de la Biblioteca MINERVA ni els fullets de propaganda i cultura agrícola de l'Escola d'Agricultura ni els programes o reglaments de les Escoles Tècniques de la Mancomunitat. És precís que s'encarregui a cada una de tals institucions que puntualment entreguin els exemplars necessaris de cada una de llurs publicacions a la Direcció Tècnica de Biblioteques, per a que ella cuidi de registrar-ne i disposar-ne l'envio a les Populars.⁴⁵

La resposta a les consideracions de Jordi Rubió s'haurà de buscar en dos llocs: d'una banda en el llibre de registre de les biblioteques, on es recull la composició del fons de cadascuna; i de l'altra, en l'*Anuari de les biblioteques populars* on es recullen les memòries de les bibliotecàries sobre l'evolució dels serveis, a partir de l'any 1922. Ara és el torn d'analitzar el paper de l'equip de bibliotecàries encarregades d'impulsar el sistema.

4.3 LA VEU DE LES BIBLIOTECÀRIES

El reglament preveu, d'acord amb el Projecte del sistema bibliotecari, la necessitat d'actualitzar la formació i d'estimular el treball de les bibliotecàries a través d'unes reunions periòdiques:

⁴⁴ Arxiu de la Diputació de Barcelona, lligall 3.735, exp. 1, doc. 33 bis, informe de Jordi Rubió, amb data 20 de juny de 1920, p. 13.

⁴⁵ Ibídem, p. 14 La valoració segueix la mateixa línia argumental que utilitzava Jaume Bofill a l'hora de jutjar la feina d'Eugeni d'Ors.

Dos cops l'any, en les èpoques que es determinarà oportunament, una part de les bibliotecàries serà cridada per celebrar reunions d'estímul, d'examen i estudi sobre problemes professionals i per rebre ensenyaments de repàs i complementaris.⁴⁶

Les reunions tenien un doble objectiu: d'una banda, mantenir viu el contacte professional i humà entre les bibliotecàries i els professors i les alumnes de l'Escola, a través de l'intercanvi d'opinions i d'experiències; de l'altra, posar al dia els coneixements de les professionals i encetar nous temes per a la investigació i la seva posterior aplicació. Les reunions es convocaren, cada final d'any, des de 1918 fins a 1925. Les convocatòries seguien un programa força pausat. Les sessions de treball tècnic es completaven amb conferències, actes culturals i visites institucionals i professionals.⁴⁷

El sistema bibliotecari es consolida a través d'uns discursos, però també a través d'un codi d'imatges i símbols. Les reunions anuals de bibliotecàries juguen un paper important en la construcció d'una imatge associada a les biblioteques populars. L'uniforme escolar o la lletra de bibliotecària formarien part d'un codi minimalista;⁴⁸ les reunions consolidarien la imatge pública d'aquest nou col·lectiu al servei de la lectura:

No hem d'oblidar que l'obra de les Biblioteques Populars és una empresa de cultura col·lectiva, i que el ressort més poderós de llur eficàcia rau en els germanívols lligams de solidaritat mútua que les estructuraven. Totes les Bibliotecàries se senten investides d'una missió d'idealisme abnegat, perquè totes saben que constitueixen una companyia.⁴⁹

A les sessions de treball es tractaven temes relatius a l'organització, la gestió i la reglamentació dels serveis bibliotecaris, tant amb els representants dels patronats locals de les biblioteques, com amb els tècnics i els polítics de la Direcció d'Instrucció Pública, primer, i de la Direcció Tècnica de Biblioteques, a partir de 1920. El nomenament de Jordi Rubió al capdavant de la Direcció accentuarà el caràcter professional de les reunions. L'ordre del dia era força sistemàtic: primer es procedia a la lectura de les memòries anuals de cada biblioteca, amb una avaluació estadística dels serveis i l'adopció de les "millores de servei que es judiqui oportú proposar".⁵⁰ A continuació, s'encetava un debat sobre algun tema suggerit per la direcció: l'any 1921,

⁴⁶ *Anuari de les biblioteques populars* (1922), p. 100-101.

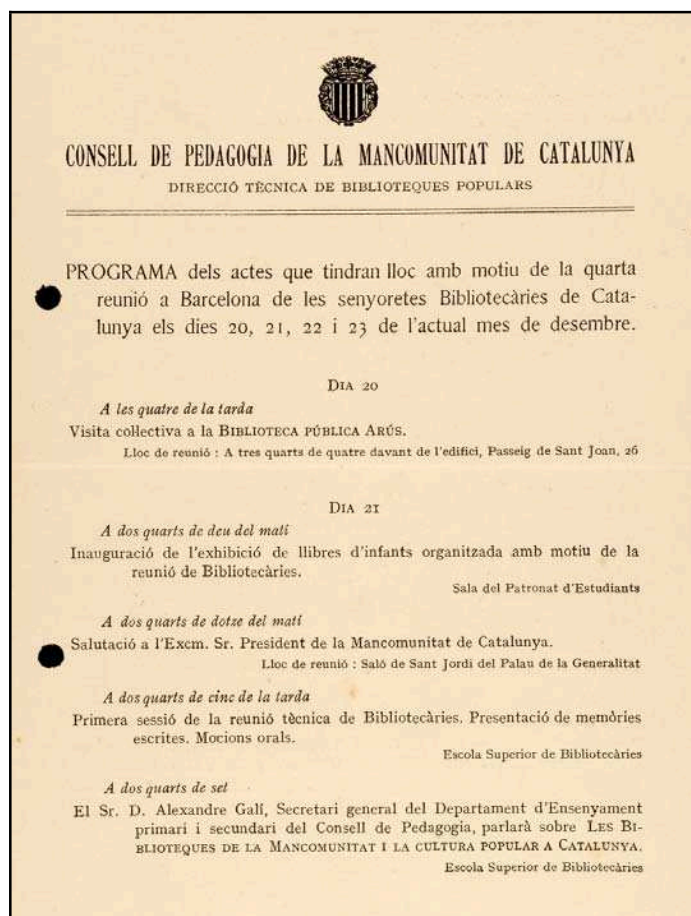
⁴⁷ La programació comptava amb actes molt variats; conferències (Jordi Rubió i Balaguer, "Guies de lectura en les Biblioteques Populars"; Alfons Maseras: "Escriptors francesos contemporanis"; Higiní Anglès: "La tradició musical catalana"; Víctor Oliva: "Tècnica tipogràfica"; etc.), actes culturals (representacions teatrals, lectures de poemes, concerts, etc.) i visites a institucions diverses (Biblioteca de l'Institut de Cultura per a la Dona; Biblioteca pública Arús; Tallers tipogràfics de la Casa de Caritat, d'Henrich i C^a, etc.)

⁴⁸ D'acord amb les instruccions de la Direcció Tècnica, el tipus de lletra usat en la redacció dels catàlegs ha de ser el de "l'escriptura nord-americana unida", segons el model dels cartipassos publicats per l'APEC.

⁴⁹ *Anuari de les biblioteques populars...* (1923), p. 8.

⁵⁰ Arxiu de la Biblioteca Popular de Canet de Mar, "Correspondència", carta de la Central de Biblioteques Populars, de 22 d'octubre de 1922.

es proposa la presentació de ponències sobre els infants a les biblioteques populars, les col·leccions locals, el préstec de llibres i els criteris a tenir en compte en les adquisicions de llibres,⁵¹ tot i que el tema central l'ocuparan els llibres per a infants; l'any 1922, el tema suggerit és el problema de la lectura dels llibres de tècnica i de ciències; i a la convocatòria de l'any 1923, es proposa que enlloc d'un tema concret es facin les observacions pertinents sobre dues innovacions establertes al llarg de l'any: els curssets i la publicació de guies de lectura, a més de tractar sobre els procediments perquè els catàlegs de les biblioteques tinguin l'eficàcia i donin el rendiment que d'ells se'n pot esperar.

Programa de la IV Reunió de Bibliotecàries, 1921

Les memòries, els informes de lectura i els resums estadístics de les biblioteques es publiquen, a partir de l'any 1923, a l'*Anuari de les biblioteques populars*, sota l'impuls de Jordi Rubió.⁵² Els anuals són una font imprescindible per conèixer els discursos de les bibliotecàries sobre l'evolució del fons i els hàbits de lectura a la xarxa de

⁵¹ Arxiu de la Biblioteca Popular de Sallent, "Correspondència", carta núm. 89, de 26 de novembre de 1921.

⁵² El programa de totes les reunions de bibliotecàries es troba resumit a l'*Anuari de les biblioteques populars* (1923), p. 121-125. També es pot seguir a través de les convocatòries de les biblioteques: Arxiu de la Biblioteca Popular de Sallent, "Correspondència", carta núm. 89, de 26 de novembre de 1921; Arxiu de la Biblioteca Popular de Canet de Mar, "Correspondència", carta de 13 de novembre de 1923.

biblioteques, així com les noves reglamentacions que per millorar-los s'introdueixen en els serveis. A partir d'ara, els anuaris deixen constància de la realitat lectora amb els mètodes d'avaluació i la perspectiva professional de les bibliotecàries.⁵³

4.4 COMPETÈNCIES I RESPONSABILITATS EN LA TRIA BIBLIOGRÀFICA

Abans de tancar el capítol, cal respondre una qüestió de difícil resolució: intervenen les bibliotecàries en la tria del fons inicial de les biblioteques populars? Les alumnes de les primeres promocions, Consol Pastor, Dolors Hostalrich i altres companyes, participen de forma rellevant en les iniciatives culturals del Pentarca, amb articles publicats en els *Quaderns d'estudi* o amb traduccions per a la col·lecció "Minerva". En canvi, no s'ha localitzat cap documentació en què es destaquï la participació de les bibliotecàries en la tria del fons inicial de les biblioteques.

Tampoc consta cap reconeixement per escrit de la tasca de dues professionals implicades estretament en la gestió de les inauguracions i del funcionament de les biblioteques durant el període inicial: Carme i Maria Montaner. Carme Montaner és l'eficient i inseparable secretària d'Eugeni d'Ors, amb qui comparteix tasques administratives i acadèmiques, mentre prepara el fons de les biblioteques. Maria Montaner forma part de l'equip de la Central Tècnica de Populars dirigida per Jordi Rubió.⁵⁴ El pes de la gestió burocràtica quotidiana recau sobre elles, tal com evidencia l'abundosa correspondència signada amb el seu nom. Tanmateix, enlloc no es comenta la seva intervenció en la tria del fons de les biblioteques i ni l'una ni l'altra reben cap reconeixement al llarg d'aquests anys en cap dels parlaments o textos consultats.

La primera promoció de bibliotecàries surt de l'Escola Superior l'any 1918, tot just uns mesos abans d'ocupar les places a Valls, Olot, Sallent o les Borges Blanques, on les biblioteques estan a punt de ser inaugurades. Eugeni d'Ors treballa des de fa temps en el fons d'aquestes biblioteques, si es té en compte la demanda d'assessorament bibliogràfic que adreça a Jordi Rubió, aleshores director de la Biblioteca de Catalunya, en relació a camps temàtics de la seva competència: bibliografia, literatura catalana, castellana i universal.⁵⁵ Aquesta documentació administrativa és l'única mostra de l'existència d'una cooperació entre ambdós directors pel que fa al treball bibliogràfic. No s'ha localitzat cap altre document on es demani orientació bibliogràfica a altres especialistes, ni cap escrit on s'esmenti o es recomani la participació de les

⁵³ La primera etapa de la publicació ha estat estudiada a fons per Teresa Mañà Terré, *Les biblioteques populars a Catalunya a través dels seus anuaris: 1922-1936* (Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació: Diputació de Barcelona, Servei de Biblioteques, 2001).

⁵⁴ Maria Montaner és nomenada com a bibliotecària adscrita a la Central de Populars, el 30 de juliol de 1920. En la mateixa data, es nomena també a Francesca Farró com a bibliotecària dels serveis centrals.

⁵⁵ Arxiu de la Biblioteca de Catalunya, capsa 499/2, "Biblioteques populars, informes i estadístiques", cartes de Jordi Rubió dirigides al director d'Instrucció Pública sobre els llibres que haurien de constar en les seccions de bibliografia i d'història de la literatura d'una biblioteca popular.

bibliotecàries en la tria del fons inicial de les biblioteques, una tasca que caldria considerar com un àmbit d'intervenció directe dels directors de la xarxa.

Hi ha un altre element que sembla confirmar el paper determinant i la intervenció exclusiva dels directors de la xarxa en la constitució del fons de les biblioteques. La decisió sobre el rebuig o l'acceptació dels donatius oferts a les biblioteques és una competència assignada als directors de la xarxa.

Les bibliotecàries comencen a adquirir un cert protagonisme a partir del nomenament de Jordi Rubió al capdavant de la Direcció Tècnica i de l'accentuació del caràcter professional que prenen les reunions tècniques anuals.⁵⁶ L'intercanvi d'experiències sobre els hàbits de lectura i l'avaluació del funcionament del fons prenen protagonisme, en unes reunions en què es proposen millores dels serveis de les biblioteques o es debaten temes relacionats directament amb el fons: els llibres per a infants (1921); el problema de la lectura dels llibres de tècnica i de ciències (1922), etc. Tal com es desprèn de la correspondència amb les biblioteques, la Direcció Tècnica promou, de forma progressiva, la participació de les directors en la tria de les adquisicions a través de fórmules diverses: comunicació de les demandes dels lectors, intervenció en la compra de temàtiques específiques, propostes de comandes extretes del *Butlletí d'adquisicions* de la Biblioteca de Catalunya, etc. La participació de les bibliotecàries, tanmateix, es manté gairebé sempre en un segon terme, tot i que el Projecte atorga a la directora de cada servei la responsabilitat última de la tria del fons.

És fa difícil, i és agosarat, donar una interpretació del paper marginal de les bibliotecàries en la tria del fons inicial de les biblioteques. Els testimonis documentals i els elements de judici a l'abast potser són encara insuficients. Molt probablement, la resposta a l'interrogant caldria buscar-la fora de la pròpia organització bibliotecària, és a dir, en la tradició cultural i la "normalitat" social de l'època: els discursos intel·lectuals són patrimoni gairebé exclusiu de la cultura masculina i, d'una forma molt especial, els discursos sobre els llibres i les lectures, ja que la professió bibliotecària fins aquest moment ha estat un espai ocupat exclusivament per homes.

La trajectòria intel·lectual i els textos d'Eugeni d'Ors i de Jordi Rubió, estudiats fins aquí, permeten constatar dos estils ben diferents a l'hora de construir un discurs bibliotecari o bibliogràfic: el to transcendent, categòric i culturalista d'Eugeni d'Ors, en contrast amb el to tècnic, metòdic i professional de Jordi Rubió. Tant la categoria com el mètode conformen dues etapes diferents d'impuls del Projecte: un primer pas decidit i apassionat al servei d'uns ideals, per donar impuls al sistema; i un segon pas de definició dels processos metodològics que permetran estructurar-lo i fer-lo funcionar amb solidesa. Cal tenir present, a més, que el compromís de l'equip de bibliotecàries assolit per Eugeni d'Ors, serà un dels fonaments essencials que permetrà a Jordi Rubió

⁵⁶ *Anuari de les biblioteques populars* (1922), p. 100-101. Dos cops l'any, en les èpoques que es determinarà oportunament, una part de les bibliotecàries serà cridada per celebrar reunions d'estímul, d'examen i estudi sobre problemes professionals i per rebre ensenyaments de repàs i complementaris.

comptar amb unes professionals disposades a assumir els reptes d'una tasca cultural amb unes condicions gens fàcils.

Eugeni d'Ors i Jordi Rubió comparteixen espai i temps, també comparteixen certs compromisos polítics i força horitzons. Tanmateix, el diàleg professional que s'estableix entre ambdós és ben migrat, tenint en compte els càrrecs que ocupa cadascú en l'estructura del sistema bibliotecari. L'única mostra documental d'aquest diàleg són les bibliografies temàtiques sol·licitades per Eugeni d'Ors a Jordi Rubió. En un capítol anterior, s'ha evidenciat el suport de Jordi Rubió, durant el procés de destitució d'Ors, al nou lideratge de Jaume Bofill i Mates al capdavant de l'obra cultural del govern. La valoració crítica que fa Jordi Rubió del fons de les biblioteques triat per Eugeni d'Ors confirma la seva actitud crítica envers el predecessor al capdavant del sistema.

L'anàlisi de la tria bibliogràfica de cada director permetrà constatar les línies de continuïtat o de discontinuïtat entre ambdues propostes de lectura. L'estudi del fons de les biblioteques també ha de permetre confirmar el grau d'influència de la visió del món i de la trajectòria intel·lectual dels directors del sistema en la seva formació. Ara bé, qualsevol tria està condicionada per la realitat del mercat editorial, per la qual cosa, és imprescindible conèixer, abans de continuar, l'horitzó de possibilitats lectores que ofereix un sector cultural en ple procés de transformació.